

Методичні рекомендації щодо навчання предметів/курсів освітніх галузей «Громадянська та історична освіта», «Суспільствознавство» у 2023-2024 навчальному році

НУШ 5-6 клас. Громадянська та історична освітня галузь

У 2023-2024 навчальному році у 6 класі завершується адаптаційний цикл навчання учнів/учениць відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898.

Для реалізації громадянської та історичної освітньої галузі Державного стандарту різними авторськими колективами створено модельні навчальні програми, яким надано гриф «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (<https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy/hromadians-ka-ta-istorychna-osvitnia-haluz/>)

Модельні навчальні програми мають слугувати для вчительства основою для створення власних навчальних програм, які стануть складовою освітньої програми школи.

Навчально-методичні матеріали, авторські підручники, календарно-тематичне планування, розроблені авторськими колективами до модельних програм, оприлюднено на офіційному сайті Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» у рубриці «Навчально-методична скарбниця НУШ 5-6 класи» https://docs.google.com/spreadsheets/d/1mC99CMLn4MEbhW_G4v62ptgK8i0MpJAv/edit#gid=795922471

Календарно-тематичне планування має передбачати не лише уроки опанування змісту, але й уроки формування наскрізних умінь, можливостей впроваджувати *діяльнісний підхід* до навчання, час для здійснення повторення, узагальнення, упровадження різних форм оцінювання. Педагогам належить звернути особливу увагу на створення відповідного освітнього середовища, зорієнтованого на цінності Нової української школи та опанування учнями/ученицями компетентнісним потенціалом галузі.

Принципове значення для організації навчання історії та громадянської освіти в 5-6 класі мають активні й інтерактивні методи та види навчальної діяльності та їх чергування під час уроку.

Оцінювання має здійснюватись шляхом поточного і підсумкового оцінювання на основі передбачених відповідною модельною навчальною програмою очікуваних результатів навчальної діяльності учнів/учениць. Під час оцінювання важливо керуватися моніторингом особистісного поступу здобувачів освіти у виконанні навчальних завдань, дотримання ними принципів академічної доброчесності.

З історії не передбачено «обов'язковості» письмових узагальнювальних чи контрольних робіт. Формати (усні, письмові, комбіновані; «паперові», електронні) завдань для уроків узагальнення та/або тематичного контролю учитель/вчителька обирають самостійно. Важливо враховувати мотиваційний

характер формувального та тематичного оцінювання, баланс вимог поточного оцінювання щодо знань та вмінь учнів/учениць та компетентнісний, розвиваючий потенціал формувального оцінювання.

Історія, 7-11 класи

У 2023-2024 навчальному році навчання історії у 7-11 класах буде здійснюватись за навчальними програмами, затвердженими наказом Міністерства освіти і науки України № 698 від 03 серпня 2022 р.:

– «Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Історія України. 7-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Історія України. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Всесвітня історія. 7-9 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

– «Всесвітня історія. 10-11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти».

Програми розміщено на сайті Міністерства освіти і науки України:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf>

Для учнів 10-11 класів також рекомендовано інтегрований курс «Історія: Україна і світ. 10-11 класи.»

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa-2022.history.U.and.W-10-11.pdf>

Ці ж програми рекомендовано використовувати для класів з поглибленим вивченням історії.

Історична освіта в закладах загальної середньої освіти реалізується на навчальних заняттях із предметів і курсів інваріантної та варіативної складових навчального плану освітньої програми закладу, а в старших класах – на навчальних заняттях із предметів і курсів за вибором відповідно до одного з визначених рівнів (рівень стандарту – обов'язковий мінімум змісту навчального предмета; рівень профільної підготовки – поглиблений зміст з орієнтацією на майбутню професію).

2 травня 2023 року Постановою Верховної Ради України № 3078-IX було схвалено Заяву Верховної Ради України "Про використання політичним режимом російської федерації ідеології рашизму, засудження засад і практик рашизму як тоталітарних і людиноненависницьких". Рекомендуємо використовувати основні тези зазначеної Постанови під час вивчення подій російсько-української війни та у позакласній роботі.

На початку 2023/2024 навчального року рекомендуємо здійснити діагностику навчальних досягнень учнівства та організувати проведення різних видів діяльності з метою подолання освітніх втрат, викликаних початком повномасштабної збройної агресії рф проти України. В календарно-тематичному плануванні слід визначити для такої роботи

достатньо навчального часу.

Під час проектування та проведення уроків історії пропонуємо, окрім широкого розмаїття ресурсів і джерел, максимально використовувати можливості сучасних підручників з історії, які є не тільки навчальною книгою для учнів/учениць, а й значною методичною підтримкою для педагогів.

Також рекомендуємо до використання в освітній діяльності посібники, онлайн-ресурси, які широко представлені у методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки щодо викладання предметів/курсів громадянської та історичної освітньої галузі, освітньої галузі «Суспільствознавство» у 2023-2024 навчальному році.

Упродовж 2023/2024 навчального року в Україні традиційно відзначатимуть/вшановуватимуть роковини важливих історичних подій. Бажано, щоб вони знайшли відображення як на уроках історії, так і в позаурочній навчально-виховній діяльності:

- 11 липня 2023 р. відбудеться вшанування пам'яті жертв трагічних подій на Волині 1943 р. («Волинської трагедії»);
- 25 листопада 2023 р. - День пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. в Україні;
- 9 грудня 2023 р. у світі та в Україні згадуватимуть прийняття Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй Конвенції про запобігання злочину геноциду та покарання за нього (09.12.1948 р.).

У 2023/2024 навчальному році пропонуємо долучитися до конкурсів:

- VIII Міжнародного міждисциплінарного конкурсу наукових і мистецьких робіт імені Володимира Маняка та Лідії Коваленко, що традиційно проводить Інститут історії України Національної академії наук України у співпраці з Міністерством освіти і науки України за підтримки Науково-освітнього консорціуму вивчення Голодомору (HREC) при Канадському інституті українських студій Альбертського університету;
- ювілейного, XX Міжнародного конкурсу творчих робіт учнів, студентів та вчителів «Уроки війни та Голокосту – уроки толерантності», організаторами якого традиційно є Міністерство освіти і науки України та Український інститут вивчення Голокосту «Ткума»;
- Всеукраїнського конкурсу учнівської творчості.

Для належної організації вивчення історії та громадянської освіти, відзначення/вшанування визначних/пам'ятних подій учительство може скористатися вебсторінками офіційних інституцій та громадських об'єднань, зокрема:

- Український інститут національної пам'яті: <https://uinp.gov.ua>
- Інститут історії України Національної академії наук України: <http://history.org.ua>
- «ЛІКБЕЗ. Історичний фронт»: <http://likbez.org.ua>
- Електронний архів українського визвольного руху: <http://avr.org.ua>
- Історична правда: <https://istpravda.com.ua>
- Локальна історія: <https://localhistory.org.ua/>

- Україна Incognita: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita>

Матеріали для використання на уроках, під час організації дебатів, дискусій тощо можна знайти на ютуб каналах, присвячених актуальним питанням історії, а також новим підручникам і навчально-методичному забезпеченню вивчення історії (посилання на ютуб-канали дивіться у методичних рекомендаціях МОН України до 2023-2024 навчального року).

Основи правознавства

У 2023-2024 навчальному році навчання основ правознавства у 9 класах буде здійснюватись за навчальною програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України № 698 від 03 серпня 2022 р. Програма розміщена на сайті МОН України: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klass/2022/08/15/navchalna.programa-2022.osnovy.pravoznavstva-9.pdf>

У 10-11 класах правового профілю чинною є навчальна програма «Правознавство, профільний рівень»:

<https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klass/2022/08/15/navchalna.programa-2022.osnovy.pravoznavstva-9.pdf>

Необхідно звернути увагу на зміни до чинного законодавства України, норм тимчасового характеру, які були прийняті до та після введення правового режиму воєнного стану. Їх детальний перелік та характеристика розміщено у методичних рекомендаціях Міністерства освіти і науки України до початку 2023-2024 навчального року.

У навчанні правознавства слід акцентувати особливу увагу на правах людини як наскрізному компоненті всіх навчальних предметів. З цього питання стане у нагоді онлайн-курс «Права людини в освітньому просторі», розроблений Координатором проектів ОБСЄ в Україні спільно зі студією онлайн освіти EdEra за підтримки Міністерства освіти і науки України та рекомендований Міністерством (лист від 20.03.2019 № 1/11-2803).

Доступ до курсу: https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EDERA_OSCE+HRE101+2019/about

В умовах війни вкрай актуальним є курс за вибором «Міжнародне гуманітарне право» (для учнів 10 (11) класів закладів загальної середньої освіти), програма якого рекомендована Міністерством (лист від 02.07.2018 № 22.1/12-Г-470).

Українською Гельсінською спілкою з прав людини та Національним Товариством Червоного Хреста в Україні за підтримки Міністерства розроблено посібник та онлайн курс «Вивчаючи міжнародне гуманітарне право». Курс розрахований на 17 год., може вивчатися як курс за вибором у 10–11 класах, поглиблений модуль у курсі правознавства, використовуватися як програма тематичного гуртка тощо.

На уроках правознавства слід застосовувати формувальне оцінювання, що спрямоване на відстеження особистісного поступу кожного учня, опанування ним навчальним досвідом як основи компетентності,

забезпечення його індивідуальної траєкторії розвитку. Формувальне оцінювання здійснюється постійно й передбачає надання учням підтримки, коригування засобів, форм і методів, проектування подальших цілей навчання. Для формувального оцінювання вчитель може організувати самооцінювання та взаємооцінювання учнів.

Громадянська освіта

У 2023-2024 навчальному році навчання з громадянської освіти у 10 класах буде здійснюватись за навчальною програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України № 698 від 03 серпня 2022 р. Програма розміщена на сайті МОН України: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/navchalna.programa.2022.hromadyanska.osvita-10.pdf>

Громадянську освіту в закладах загальної середньої освіти не варто обмежувати урочною діяльністю. Зміст такої освіти передбачає наскрізну реалізацію її завдань на всіх рівнях освітнього процесу: навчанні, позакласній роботі, виховному середовищі закладу освіти, соціальному партнерстві з місцевою громадою та батьками й оточенням учнівства.

Практичні заняття є обов'язковими в курсі громадянської освіти. Звертаємо увагу, що орієнтовні теми практичних занять у програмі подаються у формі питальних речень, що має спонукати учнів до дослідження, орієнтації до розв'язання проблем, які актуальні сьогодні. У навчальній програмі до кожного розділу пропонується 6-8 тем. Учитель/вчителька може обирати з них або додати свої теми. **Рекомендується проводити 3-4 практичні заняття з кожного розділу.**

Набуття громадянської компетентності відбувається через навчання на трьох рівнях: засвоєння знань («навчання про»), розвиток розуміння і ставлень («навчання для розвитку розуміння та ставлень»), здобуття практичного досвіду («навчання через досвід»).

У навчанні курсу громадянської освіти ефективними є різноманітні активні та інтерактивні методи навчання: рольові та ділові ігри; робота із джерелами громадянознавчого змісту; аналіз кейсів; проектування (розробка проєктів (індивідуально та/або групою) та їх реалізація у шкільній/місцевій громаді); дискусії з актуальних суспільно значимих проблем, обговорення контроверсійних питань, дебати; учнівські конференції, збори, круглі столи; проведення зустрічей із лідерами громад, депутатами, суддями, журналістами, волонтерами; перегляд та обговорення фільмів, виставок; дослідження та презентації; он-лайн спілкування (форуми, блоги, розміщення інформаційних ресурсів на сайтах, обмін досвідом проєктної діяльності тощо); організація рефлексії учнів (обговорення, твори-роздуми, бесіди тощо).

При оцінюванні навчальних досягнень учнів з громадянської освіти. головну увагу слід приділяти не стільки здобуттю учнями / ученицями нової інформації, скільки виробленню навичок, умінь та формуванню ціннісних орієнтацій людини і громадянина. Основним орієнтиром для оцінювання є

діяльнісний компонент навчання – вміння дебатовати, аргументувати власну думку (усно та письмово), досліджувати суспільно значимі явища, події і процеси, організовувати кампанії з адвокації тощо.

Важливим у цьому контексті є поточне (формувальне) оцінювання, що дає можливість відслідковувати процес навчання, результатом якого є набуття ключових компетентностей та наскрізних умінь.

Інструменти формувального оцінювання: педагогічне спостереження за діяльністю учнів/учениць, аналіз цієї діяльності (обговорення, есе, презентація та ін.), надання зворотнього зв'язку; самооцінювання та взаємне оцінювання.

Для підсумкового оцінювання можна застосовувати виконання учнями /ученицями практичних робіт, навчальних проєктів, тестових завдань, письмових робіт (написання есе, створення інфографіки, таблиць, діаграм, аналіз текстових та візуальних джерел) та ін.

В умовах російсько-української війни надважливою є медіаграмотність як самих педагогічних працівників, так і учнівства.

Всеукраїнською Асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» на основі багаторічного досвіду імплементації освіти для демократичного громадянства в Україні, створено онлайн-платформу підручника з громадянської освіти для 10-класу www.citizen.in.ua. Зокрема, на платформі www.citizen.in.ua працює онлайн курс з громадянської освіти для учнів 10 класу, що складається з 60 інтерактивних відеоуроків від кращих вчителів громадянської освіти України.

Крім того Асоціація «Нова Доба» створила **10 порад щодо вивчення громадянської освіти у 2023-24 навчальному році.**

1. Обговорення новин. На початку всіх уроків з громадянської освіти, незалежно від теми, варто обговорювати з дітьми щоденні новини, не приховувати від них правди, навіть якщо за нею криються важкі для суспільства факти й події. Діти та молодь, котрі вміють аналізувати медіапродукти, критично мислити, можуть також доносити своїм рідним об'єктивну інформацію про підступи російської пропаганди в інформаційному просторі.

2. Рефлексія про війну. На уроках громадянської освіти варто надавати дітям можливість ділитися своїми враженнями та переживаннями від сучасної воєнної дійсності в Україні. До таких форм роботи варто залучати також шкільних психологів.

3. Досвід інших країн. У класи повернуться учні, котрі перебували в інших країнах Європи. Важливо на уроках громадянської освіти забезпечити їм позитивну ресоціалізацію у стіни рідного освітнього закладу. Варто залучати набутий ними досвід для обговорення з учнями класу на уроках громадянської освіти.

4. У матеріалах курсу громадянської освіти, котрі присвячені питанням національної ідентичності, необхідно звертати увагу учнів/учениць на такі явища як солідарність, соборність і багатокультурність українського суспільства. Варто здійснювати разом із дітьми порівняльний аналіз

домінуючих суспільних цінностей у тоталітарній країні-агресорці росії, з одного боку, та Україні й інших демократичних країнах Європи та світу, з іншого.

5. В умовах воєнного стану пріоритетним є **ознайомлення дітей із основними засадами міжнародного гуманітарного права**, зокрема питаннями, котрі стосуються захисту прав жертв війни та цивільних осіб в умовах збройного конфлікту.

6. У тематичному блоці «Демократичне суспільство» варто **зосередити увагу на ролі громадських організацій, місцевої громади у ході згуртованого опору ворогу та на особливу роль волонтерства як важливої складової громадянської культури.**

7. В рамках вивчення розділу «Медіаосвіта» і курсу загалом варто **артикулювати увагу учнів/учениць на агресивних проявах інформаційних війн в онлайн-просторі, інформаційних маніпуляціях, пропаганді, набуттю практичних навиків інформаційної безпеки.**

8. Важливими для учнів/учениць є знання щодо особливостей **функціонування економіки в умовах війни та основи фінансової грамотності.** У цьому вимірі варто акцентувати увагу на особливостях ведення домогосподарства в умовах воєнного стану, в зоні бойових дій, в окупації, під час евакуації та в тилу.

9. У ході вивчення громадянської освіти важливо пропонувати учням використовувати відповідні освітні онлайн ресурси, зокрема матеріалами молодіжного сайту www.citizen.in.ua

10. Підвищення кваліфікації вчителів громадянської освіти здійснюється у форматі активної співпраці педагогів із різних областей України «Команда UA» www.komanda.novadoba.org.ua , що пройшло успішну апробацію й продовжиться у 2023-2024 н.р.

*Мищенко І.О., методист відділу розвитку суспільних,
гуманітарних та мистецьких дисциплін
Полтавської академії неперервної
освіти ім. М.В. Остроградського*